

EGY BAKONYI FALU SZELLEMI NÉPRAJZA

Vajkai Aurél: *Szentgál*. Egy bakonyi falu folklórja. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987

Vajkai Aurél az idősebb néprajzkutató nemzedék jeles képviselője 1942—44-ben néprajzi kutatásokat végzett a Veszprém megyei Szentgálon. Munkája főleg az anyagi kultúra területéhez tartozó tárgyak számbavételéből és a jelenségek leírásából állt. A terepi munka során figyelt fel a sok hiedelemre, szokásra, babonás történetre és általában a szellemi kultúra gazdag tárházára. A hároméves kutatás anyaga megerősítette azt a tényt, hogy a szellemi kultúra anyaga tovább él a nép körében, mint a tárgyi kultúráé! Kiderült ugyanis, hogy Szentgálon még igen sok a józú anekdota, még sokan hisznek a boszorkányokban és azok rontásaiban, sokat tudnak a táltosról és a lidércről, de alig ismernek már népmesét (tündérmesét). A szerző saját kutatásainak eredményeit összefoglalva feltárja gyűjteményében Szentgál szellemi életét a 40-es években.

Vajkai Szentgál társadalmi képét az 1920—30-as évektől tárja elénk, külön hangsúlyozva a falu nemesi származását; őseik királyi vadászok voltak és a XVIII. században Szentgál vadászcsimere még a református templom tornyára is felkerült. Még a 40-es években is szeretettel hangsúlyozták előkelő származásukat. A társadalmi rétegződés az alacsonyabb osztályokon belül is megvolt; a béreseknél pl. első fok az ökrésztervek, aki fizetést még nem kap, csak ételt, ruhát, ürteget; második a szántógyerek, akik már kijár a napszám; a harmadik fok a bivalyos, a negyedik a kisbéres, az ötödik az öreg béres, akinek egész konvenciója, egész lakása, fél konyhája és négy ökre van. Továbbá a nemzetes réteg, a paraszt, a pásztor, az iparos, a vásárló életével, szokásaival ismerkedünk meg, akik közül a juhászok voltak a legszorgalmasabbak, minden vágyuk a felemelkedés volt. „A birka nem sógor” szólás igazolja, hogy még a sógorok is meglópták egymást, de mes-

terei voltak a tilosban legeltetésnek is. Sokan meggazdagodtak, 200—300 holdas birtokra tettek szert. Külön figyelmet érdemel egy volt juhász, Ács János számadáskönyve, amibe a gazdasági feljegyzések mellett sok egyéb időjárásra, családra, gyógyításra vonatkozó adatot is beírt. 1881. október 1-jén kezdi feljegyzéseit a 44 oldalas, félfünyi nagyságú, bekötött könyvbe, amikor önálló juhász lett, és apjától megkapta a kezdő tőkét: „Az Atyám számomra adott birkát, mellet elbocsájtott, 20 ayyát és 11 bárányt, 15 bárányom fut, 9 nyóstén 5 ürü, 1 kos. Füzető bárán gypjum 13 funt.”

A társadalmi elkülönülés, rétegződés olykor bántóan éles volt, írja Vajkai. Ezt bizonyítják az egyesületek (Polgári Kör, Közművelődési Egyesület, Iparoskör, Munkáskör, Katolikus Kör stb.) és a társas összejövetelek, mulatságok is (májusfaállítás, kendernyomás, kukoricafosztás, disznótorok, karácsonyi mulatságok, fonóházak, tollfosztók), amelyek a szolgálégynek, a gazdalegynek, a katolikus kör stb. rendezvényei voltak.

A könyv *Születés és halál* című fejezetében a keresztelői ünnepség (paszita), a legénykeresztedő, a lakodalom és a halál néprajzával ismerkedünk meg. Érdekesként a gyűjtő két szentgáli család (egy nagygazda- és egy szegény parasztcsalád) lakodalmanak pontos zene-, dal- és táncműsorát közli 1944-ből.

Ír a gyermekjátékokról, a játékszekekről, a kiolvasókról, a mondókákról, az ügyességi játékokról, a szöveges társasjátékokról is. Vajkai a tapasztalatai alapján azonban leszögezi, hogy a szentgáli gyerekek nem tudnak játszani.

Betegség és gyógyítás részben a betegség és halál okát vizsgálja az átokról, a rontásról, a szemverésről, a szerelemkeltésről, a gyógyítókról ír. Mivel a szentgáli életében jelentős szerepe volt az állattartásnak, az ál-

latorvoslásról külön fejezetben számol be. Főleg a tehén, birka, disznó, ló, baromfi betegségeinek fajtáit és a népi gyógyítás módjait ismerteti.

A könyv a nődolmek, szokások színes gyűjteménye is. Bemutatja a természetfeletti tulajdonságokkal rendelkező embereket, lényeket, a boszorkányt, a táltost, az ördögös embert, a garabonciást, a lidércet a tüzes embert, a kísérteteket. A könyv Szentgál anekdota-, mese- és mondakincsét is magában foglalja. Vajkai szerint a szentgáli ember kitűnő anekdotázó.

Az anekdoták java része önmagáról, élő személyről, vadászokról, nemzetes urakról, pásztorokról szól. Egy-egy érdekes személy körül, mint amilyen Fülöp Bálint, vagy Pizse Ferkó, egész legendakör alakult ki.

A gyűjtemény végén a szentgáli daktudással ismerkedünk meg. Olvashatunk itt szerelmi, katonai, betyár-, béres- és pásztor dalokat, melyeket citera-, köcsögduda-, furulya- és harmonikakísérettel is előadtak.

SÁRVÁRI V. ZSUZSA

A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK NÉPRAJZÁRÓL

Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj. Tanulmányok 8. Szerk.: Marija Kiss. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987

Az évről évre újabb tanulmányokkal jelentkező összefoglalás tavalyi termése hat -övidebb-hosszabb értekezés, melyek a Magyarországon élő délszlávok múltjának és jelenének bemutatását tűzték ki célul. A kötet anyaga az ország különböző vidékein élő délszláv nemzetiség hagyományával foglalkozva betekintést nyújt az ott folyó, szerteágazó kutatásokba.

Az évkönyv legérdekesebb tanulmányát Matović Marija és Gelencsér József írta az alsószentmártoni sokác-horvát népviseletről. A két szerző a sokat emlegetett és sok helyütt dicsért Alsószentmárton népviseletének mondhatni teljes monográfiáját adja. A rövid falutörténet után, melyből megtudhatjuk, hogy Alsószentmárton a Drávaszög sokác falvaival tart rokonságot, így Beremünddel, Kásáddal, Baranyavárral, Darázssal, Izséppel, Márokkal, vagyis a magyar-jugoszláv országhatár mindkét oldalán élő sokácokkal.

Elsőként a hajviseletet és a fejdíszeket mutatják be, természetesen jóval több teret szentelve a nők ruhadarabjainak, hiszen náluk kort, családi és vagyoni állapotot, évszakot és ünnepeket is jelölő funkciója van a fejdísznek, illetve a fülbevalónak és nyakéknek. A legdíszesebb ilyen fejevaló a *koszorú* (tijenac) volt, me-

lyet a legszebb lányokban (a 14. életév után) és menyecskékben viseltek az első gyermek megszületéséig. A viselet e darabját századunk ötvenes éveinek közepén hagyták el az alsószentmártoni fiatalasszonyok.

A férfiak hajviseletét a századelőn még a vállig érő haj jellemezte. A felnőtt férfiaknak illett bajuszt viselni, míg fejfedőként kalapot és bundás sapkát (šubara) hordtak.

Röviden szólnak a szerzők a gyermekek viseletéről, majd a női és a férfi alsóneműt írják le. Legteljesebb képet a női viseletről kapunk, melyet sok fényképpel illusztrálva mutat be a tanulmány, külön tárgyalva az ingről, melyből útfélek ismertek régen, s házi készítésű csipkéekkel, hímzésekkel díszítettek. A blúzok (lepirica, rokoko, košuljac) újabb keletűek voltak, s textilipari anyagból készültek. A szoknyát gyapjúból szőtt anyagból vagy bársonyból varrták, a köténynek pedig két fajtáját ismerték: az elől és hátul viselt kötényt (pregača i obojak). Az öv is több változatban volt ismert (pojas, tkanica).

A férfiviseletnél szólnak az ingről, a gatyáról és a kötényről, melyet hétköznapi és ünnepnap is viseltek a férfiak, természetesen a napnak megfelelő díszítésűt. Későbbi ruhadarab volt az alsószentmártoni férfiaknál a nadrág, a kabát és a téli kabát (gu-